

Verstandelijke handicap en dementie

September 2025

Boelina Sikma
Séverine Mariacourt

1

Dementie: definitie

Van het latijn "de-mens": "Gemis aan denkende geest of verstand"

Volgens DSM-5:

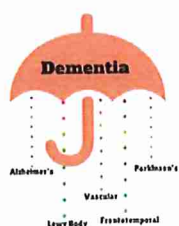
- cognitieve achteruitgang
- tast de onafhankelijkheid bij de dagelijkse activiteiten aan
- niet uitsluitend bij delirium
- niet beter te verklaren door een andere mentale stoornis

2

2

Dementie = paraplu-term

3

3

Dementie

- langzame opstapeling van slechte eiwitten tot
 - cellen barstensvol "rommel" zitten
 - cel gaat dood
 - ↓
 - communicatie tussen cellen raakt verbroken
 - ↓
- bepaalde delen van de hersenen werken niet goed meer

4

4

Dementie: voorbeelden / oorzaken

- Ziekte van Alzheimer (chromosomen 1, 14, 21)
- Vasculair (multi-infarct)
- Lewy-Body / Parkinson
- Creutzfeldt-Jacob (chromosomen 17 en 20)
- Frontaalkwabdementie bv. ziekte van Pick

5

5

Dementie: voorbeelden / oorzaken

- Epilepsie (niet onder controle)
- Tumor
- Trauma (slag op het hoofd, ongeval, zelfverwonding, ...)
- Langdurig alcohol- of drugmisbruik
- Medicatie
- Gebruik van toxische stoffen
- Andere...

6

6

Dementie: voorbeelden / oorzaken

- Alle soorten dementie komen voor bij mensen met verstandelijke beperking
- Alle vormen van dementie zijn herkenbaar
- mogelijk meer dementie door veelvuldige epileptische aanvallen, tumoren, medicatie (psychofarmaca!), zelfverwonding / breintrauma, infecties
- alcoholmisbruik, risicovolle leefstijl eerder bij lichtere VB

7

7

Dementie: Alzheimer dementie

Amyloid eiwit in foute stukken geknipt – niet opgeruimd –
placques - knopen

8

8

Alzheimer dementie en Syndroom van Down

Trisomie 21 (= 95 % van mensen met Down)
= voorbeschiktheid voor het ontwikkelen van Alzheimer

translocatie – mozaïek (= 5% van mensen met Down)

9

9

Dementie: diagnose

DVZ – DSDS – DSVH

Naar neuro-psiater

Voordeel DSVH

- indiceert diagnose dementie
- fase dementie
- vragen naar verder differentiaal onderzoek zoals

10

10

Dementie: diagnose

- Visus
- Gehoor
- Pijn
- Schilddklierproblematiek
- Depressie
- Medicatie
- Foliumzuurtekort
- CVA
- Slaapproblemen

11

11

Dementie: diagnose

- CT-scan hersenen
- Depressie / dementie: dubbeldiagnose

12

12

Dementie: kenmerken algemeen

- Achteruitgang van cognitieve functies en geheugen
- Verlies vaardigheden
- Apraxie – agnosie - afasie
- Desoriëntatie en verwarring
- Apathie en algemene inactiviteit
- Verandering en achteruitgang, terminaal

13

13

Fasen van dementie

- Fase 1, lichte verwardheid, het bedreigde Ik
- Fase 2, verwardheid in de tijd, het verdwaalde Ik
- Fase 3, repeterende beweging, het verborgen Ik
- Fase 4, vegetatief bestaan, het verzonken Ik

14

Fase 1: het bedreigde ik

- Toenemende **cognitieve dysfuncties** (vb. korte termijn-geheugen, woordvindings-moeilijkheden / dingen, ...)
- **Bewustzijn** is helder
- **Praktische vaardigheden**: kwaliteit van werk en taken daalt
- **Lichamelijk**: gespannen vanuit verzet tegen chaos
- **Epilepsie** kan eerste teken zijn

15

Fase 1: het bedreigde ik

- 'niet thuis'-gevoel' wordt sterker – tijd voor een diagnose
- **Beleving/reageren:** "Ik voel me onveilig en gespannen (dus verdedig ik me)."
"Ik rouw om wat ik verlies."

16

Fase 2: het verdwaalde ik

- **Cognitief:** lezen, schrijven, rekenen verdwijnen, agnosie neemt toe
- **Geheugen:** lange-termijn geheugen wordt aangetast
- **Bewustzijn:** steeds meer op zichzelf gericht
- **Taal:** stukken en brokken zeggen én verstaan – moeilijk een gesprek te voeren!

17

Fase 2: het verdwaalde ik

- **Lichamelijk:** desoriëntatie in tijd en ruimte, langzaam en ontspannen, gehoor en zicht verminderen. Geen dieptezicht.
- **Beleving / reageren:** sterke, basale, plotse emoties en/of apathie.
- Toen wordt Nu, Daar wordt Hier. Angst!
- + sundowning

18

Fase 2: het verdwaalde ik

- **Praktische vaardigheden:** planning complexe taken: "Het lukt niet."
- **Gedrag, zelfbeheersing.** Optreden psychiatrische problemen en/of moeilijk hanteerbaar gedrag (BPSD)

19

Fase 3: het verborgen IK

- **Repeterende bewegingen of klanken**
- **Bewustzijn - contact:** eigen innerlijke, tijdloze wereld. Reactie op prikkels.
- **Cognitief – taal – praktische vaardigheden:** non-verbale taal, onder andere betekenisvol repetitieve bewegingen of klanken, afhankelijk voor ADL

20

20

Fase 3: het verborgen IK

- **Lichamelijk:** rust of onrust, ontspannen of in beweging, eten en drinkproblemen, epilepsie
- De **psychomotorische functies** worden stilaan aangetast.
- **Beleving / reageren:** lust of onlust, bepaald door basale gevoelens en lichamelijke gewaarwordingen

21

21

Fase 4: het verzonken IK

- **Bewustzijn – cognitief:** in eigen wereld, reactie op lichamelijk contact. Het 'Ik' is verdwenen.
- De persoon beleeft mogelijk **isolement**. Het belang van nabijheid, lichamelijk contact worden groot.
- **Praktische vaardigheden:** volledig afhankelijk
- **Beleving / reageren:** (plotse) zintuiglijke waarnemingen, prettig of onprettig. Spanning – ontspanning. Nog weinig andere reactie

22

22

Fase 4: het verzonken IK

- De **zintuiglijke functies** komen volledig op de voorgrond.
- **Lichamelijk:** tastzin werkt nog, foetushouding, niet meer kijken, spierschokjes, risico op verslikken, doorligwonden, contracturen, bedlegerig, gevaar voor decubitus, ademhalingsproblemen, gevaar voor infecties.

23

23

Dementie: Wonen

- Aging in place
- Wanneer verhuizen?
 - Infrastructuur
 - Veiligheid
 - Vraag naar rustiger leefklimaat, mensen met dezelfde type begeleidingsvraag
- Verzorgingsleefgroepen

24

24

Dementie: Leefklimaat

- Aangepast leefklimaat, huiselijke sfeer
- Orde en regelmaat zonder star te worden
- Traag tempo en ritme
- Nadruk op beleving, genieten, emotie, ontspanning

25

25

Dementie: Begeleiding

- Methodieken:
 - Realiteitsoriëntatietraining (ROT)
 - Validation
 - Reminiscentie

26

26

Dementie: realiteitsoriëntatie

- = nog even in het nu leven
- Wat?
 - Informatie geven over tijd, plaats (persoon, inhoud)
 - Vb. om 14u naar de kiné bij Esther, om 10u met Kathy naar de dokter in de medische dienst
- Doel: mensen terugbrengen of oriënteren op de realiteit (in tijd, in ruimte)

27

27

Dementie: realiteitsoriëntatie

- Hoe?

Via gekende technieken voor mensen met een verstandelijke handicap.

- Mondeling juiste informatie geven
- Visualisaties/digitaal bord: dag, moment, week, menu, activiteit, enz.
- Tijdsaanduiding: klok, time-timer, tijdsaanduiding alarm op smartphone

28

28

Dementie: realiteitsoriëntatie

- Wanneer?

- Beginstadium dementie
- Enkel wanneer het de persoon houvast geeft, controle biedt, stress-reducerend werkt en zijn greep op de werkelijkheid verhoogt

- Hoe lang?

- Zo lang het niet schaadt

29

29

Dementie: validation

- Validation is een methode om met gedesoriënteerde mensen te communiceren, spanningen te verminderen en waardigheid en geluk te vergroten
- Valideer de emotie, spreek niet tegen

30

30

Dementie: validation

- Voorbeeld : als de persoon ervan overtuigd is dat hij dringend ergens heen moet ("Ik moet naar huis / moeder / school / werk"):
- Spreek niet tegen maar valideer de emotie, wandel mee, toon interesse ("Waar moet je heen, wat is er te doen, ...?")
- Probeer uit te stellen en rek de tijd ("Drink je eerst even nog een tasje koffie? Dan vertrekken we", of ga de jassen halen en blijf even langer weg dan nodig). Je maakt hier gebruik van het feit dat de persoon snel vergeet

31

31

Dementie: validation

- Als niets helpt: maak tijd en ga mee. Breng op de wandeling het thema op iets anders, leidt af en breng uiteindelijk de persoon rustig terug.

32

32

Dementie: validation

- Tips:
 - verminder angst en desoriëntatie door te praten, een drankje, een massage, enz.
 - zorg dat het rondlopen veilig kan gebeuren en loop eventueel mee
 - word niet boos

33

33

Dementie: reminiscentie

- = mee terug gaan in de tijd, het (persoonlijk) verleden aanwezig stellen
- Een voorwerp, foto, geur...activeert een herinnering
- Doel : veilig en goed gevoel, interactie en plezier

34

34

Dementie: reminiscentie

- Fotoboeken, levensboeken
- "oude" voorwerpen, huis- en tuinrichting
- Muziek uit de oude doos
- Geuren
- "oude" activiteiten (vb. spel van vroeger)
- Goed aangeleerde vaardigheden verder zetten (vb. groenten snijden)

35

35

Dementie: reminiscentie

- Gerechten van vroeger of typisch van de streek waar men vandaan komt
- Gewoontes of rituelen van vroeger overnemen
 - kruisje bij slapengaan
 - zondag de mis volgen op TV
 - eerst tanden poetsen en dan pyjama aantrekken

36

36

Dementie: Communicatie

- Woorden zijn maar voor 8% belangrijk, veel belangrijker zijn stem (37%) en lichaamstaal (55%)
- Je kan niet **niet** communiceren
- In communicatie kan je leiden en volgen
- Communicatie heeft een inhouds- en betrekkingaspect (liefst congruent)

37

37

Dementie: Communicatie

- Je kan niet op het ondersteuningsaanbod ingaan, als niet eerst je gevoel wordt erkend
- Voorbeelden:
 - je kan geen soepgroenten snijden als je geldbeugel verdwenen is
 - je verdraagt geen vrolijke schlager als je moeder net is overleden
 - ben je bang, dan hoop je niet gewoon in bed te worden gestoken, maar dat iemand je een hand reikt

38

38

Dementie: Communicatie

- Tips
 - Vertraag
 - Herhaal – let op gebruik van sleutelwoorden
 - Reik woorden, feiten en aanwijzingen aan
 - Vraag geen dingen die de persoon niet kan weten
 - Eén opdracht, één vraag tegelijk
 - Gebruik non-verbale communicatie – het lichaam spreekt ook
 - Ondersteun de communicatie (picto's, visualisaties, SMOG, verwijzers)

39

39

Dementie: Communicatie

- Op voorhand
 - Rustige omgeving, concentratie wordt moeilijker bij dementie
 - Kijk of de persoon alert genoeg is. Communiceer belangrijke dingen bij voorkeur op zo'n alert moment

40

40

Dementie: Communicatie

- Opening van het contact
 - Benader de persoon aan de voorkant
 - Wend je lichaam en gezicht naar de persoon
 - Ga dichtbij staan, desnoods hurken of zitten zodat je op ooghoogte communiceert, in zijn/haar blikveld.
 - Maak en houd oogcontact maar vermijd de persoon indringend aan te staren
 - Glimlach, kijk vriendelijk, spreek rustig en duidelijk.
 - Spreek de persoon aan met zijn / haar naam.

41

41

Dementie: Communicatie

- Opening van het contact
 - Stel je voor als hij / zij je niet herkent (ook bij mensen in verzonken toestand). Doe dat altijd op dezelfde manier
 - Maak contact via lichaamstaal, stem en mimiek. Raak de persoon aan op "oude" gekende wijze (hand geven, hand op schouder), best stevig
 - Houd de aanraking aan, tast voorzichtig af wat de goede afstand is, welke persoonlijke ruimte de persoon wil. Hoe dicht mag je komen?
 - Zeg wat je gaat doen

42

42

Dementie: Communicatie

- Handhaving van het contact
- Initiatieven volgen / attent zijn
- Ontvangst bevestigen
- Instemmen
- Beurtwisseling
- Leiding geven

43

43

Dementie: Communicatie

- Afsluiten van het contact
- Tot ziens zeggen
- Hand geven of bijv. nog hand op de arm leggen, zeggen dat je weggaat en hand weghalen
- Bedanken voor het contact
- Onderwerp afronden en weggaan of overgaan naar een ander onderwerp

44

44

Dementie: Begeleidingsstijl

- Maturiteit en rust uitstralen
- Tijd nemen voor aandacht en verbinding
- Empathisch stilstaan bij de beleving – warme zorg
- Flexibel – kameleonfunctie
- De persoon in zijn waarde laten – respect – geen betuttelende houding aannemen
- Kijken naar de persoon

45

45

Dementie: Begeleidingsstijl

- Belevingsgerichte zorg
- Basis = inleving in de beleving (van de persoon met dementie)
- Je bril bepaalt je taal, bepaalt je houding, bepaalt je gedrag
 - Het zich zo goed mogelijk inleven in de persoon met dementie, het 'in zijn schoenen gaan staan' is belangrijk om onze bril te kleuren, om meer begrip op te brengen en ons handelen te verbeteren

46

46

Dementie: Begeleidingsstijl

- Als het eens moeilijker gaat :

- Cruciaal

- Manier van kijken

- Grondig analyseren

- (Niet) oordelen

- Gepast reageren

47

47

Dementie: Begeleidingsstijl

- Zicht krijgen op gedrag, hoe ontstaat het, wat hangt er mee samen – ABC-schema

Deelnemers • invloeden • gedrag (toegevoegd) • omgevingsfactoren • zinnenlijnen

48

48

Dementie: Activiteiten

- Aanpassingen van de gekende atelierwerking
- Inhoud, tijdsduur, tempo

49

49

Dementie: Activiteiten

- Belevingsgerichte activiteiten stimuleren de zintuigen
 - Sensopathisch bad, waterbed, aromatherapie, voeldekens, koken,...
 - Zoeken wat passend is voor persoon
- Bewegingsactiviteiten
 - Tovertafel, sjoelen, balspelen, duobike,...
 - Hoeven niet altijd lang te duren

50

50

Dementie: Activiteiten

- Muziek
 - Samen zingen - neuriën, luisteren naar muziek,...
 - Inzetten tijdens moeilijke momenten

51

51

Dementie: Activiteiten

- Levensverhaal
 - Bevragen aan netwerk
 - Levensboeken
 - Activiteiten zoeken via elementen uit het levensverhaal
 - Positieve triggers eruit halen (vb. vers gemaaid gras, hop, pluimen duiven, levensechte pluchen kat,...)
 - Verklaart soms bepaald gedrag (vroeger gedrag, angsten)

52

52

Dementie: Activiteiten

- Niet altijd plan-baar, kies het geschikte moment en breek af wanneer persoon dit aangeeft

53

53

Vragen

54

54
